

ЯКОВЕНКО Роман Валерійович
кандидат економічних наук,
КОСЕНКО Вікторія Вікторівна
студентка 2-го курсу ФОФ,
стац., гр. ЕК-12

АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС ТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Сільськогосподарська політика, що нині проводиться державою, не дає бажаних результатів, тому важливо визначити її недоліки та проблеми, і на їх основі реформувати сільське господарство країни, удосконалити сільськогосподарську політику. Статтю присвячено розгляду цих актуальних проблем.

Постановка проблеми та її актуальність. Україна здавна є землеробською країною, характеризується надзвичайно сприятливими економічними та природними умовами для розвитку сільського господарства і має великий споживчий ринок продуктів харчування. Формування потужного, з розвиненою структурою агропромислового комплексу тривало в Україні століттями. І на сучасному етапі розвитку нашої країни сільське господарство є галуззю, яка витягує економіку України з економічної кризи.

Згідно з оцінками Світового банку, зростання ВВП України, обумовлене зростанням сільського господарства, щонайменше удвічі ефективніше сприяє скороченню бідності, ніж зростання ВВП, отримане за рахунок інших галузей. Швидке зростання сільського господарства за рахунок впровадження інновацій в інституційній сфері обумовило підвищення продуктивності, прибутковості і сталого розвитку дрібних селянських господарств, що забезпечило масштабне зниження рівня бідності в селах в останні роки у багатьох країнах світу.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що сільське господарство як одна з галузей економіки одночасно є її багатоцільовим сектором, об'єднуючим ряд життєзабезпечуючих функцій будь-якої держави, і країна – не виняток. На розвиток АПК і ступінь його ефективності в Україні впливають численні природні та економічні фактори. Серед них пріоритетними є: система господарювання, характер виробничих відносин, рівень соціально-економічного розвитку країни, природні ресурси та структура земельного фонду, технічний рівень і стан основних фондів підприємств АПК, забезпеченість трудовими ресурсами, транспортно-географічні умови.

Вирішальне значення мають економічні фактори, від яких залежить раціональне використання природних ресурсів, задоволення споживчого попиту населення, участь у міжнародному поділі праці, збереження навколишнього середовища. Всі ці фактори впливу має забезпечувати і контролювати ефективна сільськогосподарська політика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При написанні статті були використані матеріали таких авторитетних вчених, як П. Т. Саблук, В. Я. Месель–Веселяк, М. М. Федоров, Ю. Я. Лузан, В. К. Збарський, В. П. Горьовий, О. О. Мамалуй, Ю. О. Луценко, М. Ю. Коденська, А. В. Єрмеєва, І. Г. Кириленко, К. Д. Заєць, Г. Ф. Мазур та ін. Новизна статті обумовлена постійною зміною економічної кон'юнктури та необхідністю оперативного реагування на неї.

Метою статті є характеристика АПК України, визначення проблем та перспектив сільськогосподарської політики та заходів щодо покращення її ефективності. Адже розвиток сільськогосподарського сектору спроможний здійснити потужний вплив на економічну динаміку в Україні. З огляду на це вітчизняний аграрний сектор може стати „локомотивом” модернізації країни та джерелом росту національної економіки, який здатний вплинути на розвиток інших сфер економіки.

Виклад основного матеріалу. Світове господарство сьогодні характеризується процесами, пов'язаними з глобалізацією господарських зв'язків, посиленням взаємозалежності країн та регіонів світу, поглибленням міжнародного поділу і кооперації праці. Реальне входження країни у світовий політичний та економічний простір потребує адаптованості її національної економіки до найважливіших тенденцій зовнішнього середовища. Одним із важливих завдань реформування економіки України є трансформація агропромислового комплексу. У світовому співтоваристві Україну визнають як потенційного лідера з виробництва сільськогосподарської продукції та основних продуктів харчування: зерна, цукру, олії, м'яса, продуктів переробки молока тощо. Але реалізація цього потенціалу вимагає докладання великих зусиль [11, с. 29].

Сільське господарство – галузь матеріального виробництва, що займається вирощуванням сільськогосподарських культур та розведенням сільськогосподарських тварин для забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості – сировиною. Воно включає дві взаємопов'язані великі галузі – рослинництво (землеробство) і тваринництво, які поділяються на менші галузі, підгалузі виробництва. Розв'язання задач, поставлених у регіональних програмах розвитку сільського господарства і агропромислового комплексу (АПК), дозволить йому посісти відповідне місце в народногосподарському комплексі як регіону, так і країни, створити оптимальні умови для розширення експорту продукції сільського господарства та її достойне входження у світове співтовариство. Тому в Україні терміново має бути суттєво удосконалена сільськогосподарська політика [6, с. 7].

У найбільш загальному аспекті сільськогосподарська політика – це сукупність науково обґрунтованих заходів, скерованих на пришвидшений розвиток аграрного сектора економіки, стабільне нарощування сільгосппродукції і продовольчих товарів, повне забезпечення ними населення України і підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва [18, с. 37].

АПК виконує притаманні йому функції за наявності науково обґрунтованої галузевої структури, до якої входять три основні сфери:

1) виробництво засобів виробництва для сільського господарства та його виробничо-технічне забезпечення (тракторне і сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив, капітальне будівництво в АПК тощо);

2) безпосередньо сільське господарство;

3) галузі, що забезпечують заготівлю, транспортування, переробку сільськогосподарської продукції і доведення її до споживача (легка, харчова, м'ясна, молочна, борошно-круп'яна і комбікормова галузі, торгівля продовольчими товарами).

У структурі АПК України перша сфера становить 12,5%, друга – 48,5%, третя – 39%. При цьому за останні роки дещо зменшилася питома вага сільського господарства за рахунок збільшення частки переробних галузей. Це закономірний процес, притаманний АПК розвинутих країн, де на сільське господарство припадає лише 10% продукції АПК [12, с. 25].

Сільськогосподарський сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави, дає значній частині сільського населення робочі місця. Він формує 16–17% валового внутрішнього продукту. У Білорусі та Казахстані, наприклад, цей показник становить 13%, в Росії – майже 7%, в Грузії – більше половини, Вірменії, Киргизтані та Узбекистані – близько третини. Але економічні можливості аграрного сектора України використовуються не повністю. Аграрний сектор забезпечує близько 60% фонду споживання населення, займає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту і залишається практично єдиною галуззю, яка багато років поспіль забезпечує позитивне зовнішньоторговельне сальдо [2, с. 8].

Україна має значні можливості для розвитку аграрного сектору, перетворення його на вискоєфективний, експортоспроможний сектор економіки, здатний забезпечити продовольчу безпеку держави. На нашу державу припадає майже третина запасів чорнозему та 27% орної землі в Європі (на одну особу в Україні припадає 0,68 га орної землі, тоді як у Європі цей показник становить у цілому 0,25 га, у т. ч. у Польщі – 0,30 га, у Франції – 0,31 га).

За період січень–травень 2013 р. виробництво сільськогосподарської продукції зросло на 5,1%. Зважаючи на сезонний характер виробництва рослинницької продукції, у січні–травні валова продукція сільського господарства формувалась за рахунок виробництва продукції тваринництва. Діяльність сільськогосподарського виробництва в цей період визначалась під впливом стабільного попиту з боку домогосподарств та переробних підприємств; забезпечення фінансової підтримки сільгоспвиробників з боку банківського сектору; збільшення обсягів дотацій і компенсацій за реалізовану тваринницьку продукцію переробним підприємствам [5].

За підсумками державного статистичного спостереження щодо окремих показників розвитку сільських, селищних і міських рад у сільських населених пунктах, що знаходяться в їхньому підпорядкуванні, станом на 1 січня 2013 р. зареєстровано 4,3 млн. домогосподарств, членам яких відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням „для ведення особистого селянського господарства” [3].

За січень–вересень 2013 року індекс обсягу виробництва продукції рослинництва порівняно з відповідним періодом 2012 р. становив 102,0%, у т.ч. в аграрних підприємствах – 98,7%, у господарствах населення – 104,9%. Зменшення виробництва продукції рослинництва в аграрних підприємствах відбулося через суттєве зниження темпів збирання урожаю сільськогосподарських культур і посіву озимини з огляду на аномально несприятливі погодні умови протягом вересня 2013 року.

У січні–вересні 2013 року індекс обсягу виробництва продукції тваринництва порівняно з відповідним періодом 2012 р. становив 104,8%, у т.ч. в аграрних підприємствах – 108,5%, у господарствах населення – 102,1%.

На початок жовтня 2013 року населенням утримувалось 71,2% загальної чисельності великої рогатої худоби, у т.ч. корів – 77,9%, свиней – 53,1%, овець і кіз – 87,0%, птиці всіх видів – 50,3%.

Аграрними підприємствами (крім малих) у січні–вересні 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. обсяг вирощування худоби та птиці збільшено на 12,1%, у т.ч. свиней – на 14,5%, птиці – на 13,3%, але скорочено вирощування великої рогатої худоби (на 0,7%) [3].

Загальний обсяг реалізованої аграрними підприємствами власно виробленої продукції за січень–вересень 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. зменшився на 4%, у т.ч. продукції рослинництва – на 10%, а обсяг реалізованої продукції тваринництва збільшився на 7%.

За січень–вересень 2013 р. на переробні підприємства загалом надійшло 1260,2 тис. т живої ваги худоби та птиці, що на 15% більше, ніж за відповідний період 2012 р., та 3547,9 тис. т молока і молочних продуктів (на 4,0% менше).

Таблиця 1

**Особисті селянські господарства в Україні
станом на 1 січня 2013 року**

	2013 р.	<u>Довідково:</u> 2012 р.
Загальна кількість господарств, тис.	4301,8	4359,0
з них господарства, які		
утримують худобу та птицю	3111,9	3184,1
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	277,2	255,4
Площа земельних ділянок, тис. га	6501,0	6458,1
У тому числі з цільовим призначенням		

для будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	828,7	827,4
для ведення особистого селянського господарства	2717,1	2730,9
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2884,1	2819,9
з них взятих в оренду	337,3	327,2
Чисельність худоби, тис. голів:		
великої рогатої худоби	2566,8	2383,7
у т.ч. корів	1655,5	1676,8
свиней	3031,3	3045,4

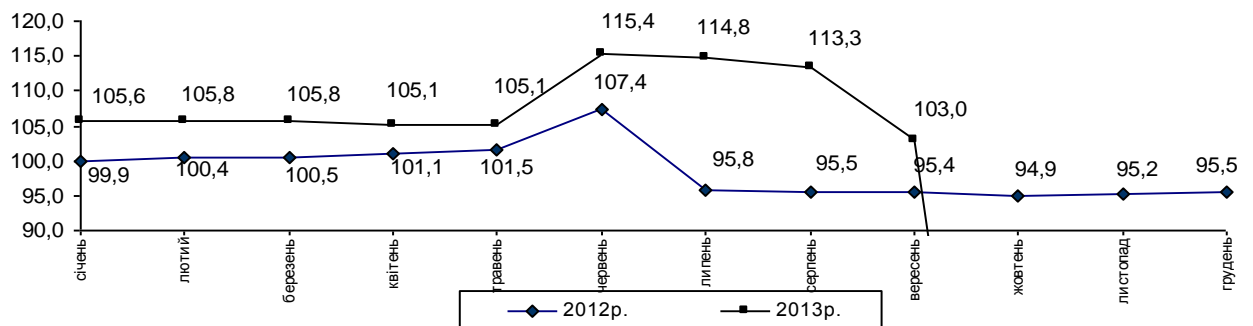

Рис. 1. Динаміка обсягу сільськогосподарського виробництва

(наростаючим підсумком з початку року в % до відповідного періоду попереднього року)

Із загального обсягу надходжень переробними підприємствами від усіх категорій сільськогосподарських товаровиробників закуплено 342,8 тис. т живої ваги худоби та птиці (на 8% більше, ніж торік) і 3528,6 тис. т молока та молочних продуктів (на 4% менше). Частка господарств населення в загальному обсязі купівлі переробними підприємствами худоби та птиці за 9 місяців 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. збільшилася з 7,1% до 7,9%, молока – зменшилася з 43,8% до 40,6%.

Переробними підприємствами використано для переробки 906,1 тис. т власно вирощеної худоби та птиці (на 18% більше, ніж за 9 місяців 2012 р.) та 14,9 тис. т молока (у 2,1 рази більше).

Станом на 1 жовтня 2013 р. на переробні підприємства від усіх категорій господарств загалом надійшло 1034,1 тис. т цукрових буряків (втричі менше, ніж на 1 жовтня 2012 р.), у т.ч. було закуплено 219,3 тис. т (21% всіх надходжень), надійшло на давальницьких засадах – 391,9 тис. т (38%), надійшло на переробку власно вироблених цукровими заводами цукрових буряків – 422,9 тис. т (41%).

На 1 жовтня 2013 р. в сільськогосподарських підприємствах (крім малих) та підприємствах, що здійснюють зберігання, переробку зернових

культур, було в наявності 19,0 млн. т зерна (на 2% менше проти 1 жовтня 2012 р.), у т.ч. 12,3 млн. т пшениці, 2,9 млн. т ячменю, 2,4 млн. т кукурудзи, 0,5 млн. т жита. Безпосередньо у сільськогосподарських підприємствах зберігалось 11,6 млн. т зерна (на 11% більше), у т.ч. 7,1 млн. т пшениці, 2,1 млн. т ячменю, 1,3 млн. т кукурудзи, 0,2 млн. т жита. Зернозберігаючі та зернопереробні підприємства мали в наявності 7,4 млн. т зерна (на 17% менше), у т.ч. зернозберігаючі – 5,4 млн. т (на 18% менше).

Запаси насіння соняшнику становили 3,4 млн. т (на 22% менше, ніж на 1 жовтня 2012 р.), із них безпосередньо в аграрних підприємствах (крім малих) зберігалось 1,8 млн. т (на 11% менше), підприємствах, що здійснюють його переробку та зберігання, – 1,6 млн. т (на 31% менше, ніж торік) [3].

У 2012 р. сільськогосподарськими підприємствами, як і в попередньому році, був отриманий позитивний результат від діяльності як у рослинництві, так і в тваринництві.

У рослинництві підприємствами отримано 16659,5 млн. грн. прибутку, а рентабельність склала 21,9% (у 2011 р. відповідно 17322,7 млн. грн. і 32,3%). У 2012 році було зафіксовано зниження рівня рентабельності всіх основних видів продукції рослинництва. Зокрема, прибутковість зернових і зернобобових культур скоротилася з 26,1% у 2011 р. до 14,8% у 2012 р., соняшника – з 57% до 45,1%, ріпаку – з 32,1% до 20,6%.

Значно погіршився фінансовий результат виробництва цукрових буряків, рівень рентабельності якого зменшився з 36,5% у 2011 р. до 15,9% у 2012 р. Поряд з цим, у 2012 р. стало збитковим виробництво картоплі, рентабельність якого склала (-21,4%) проти (+7,7%) у 2011 р.

Таблиця 2

Основні економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств у галузі сільського господарства у 2012 р.

	Чистий дохід (виручка) від реалізації, млн. грн.	Прибуток, збиток (-) ²⁾ , млн. грн.	Рівень рентабельності ²⁾ , %	<u>Довідково:</u> рівень рентабельності ²⁾ у 2011 р., %
Продукція сільського господарства і послуги	121961,6	20099,7	19,7	26,4
Рослинництво і тваринництво	118380,9	19831,6	20,1	27,7
Рослинництво	92873,0	16659,5	21,9	32,3
Зернові і зернобобові культури	48833,6	6296,9	14,8	26,1
Насіння соняшнику	24382,1	7578,7	45,1	57,0
Ріпак	4551,0	778,9	20,6	32,1
Цукрові буряки (фабричні)	2714,4	372,2	15,9	36,5

Картопля	466,4	-127,3	-21,4	17,7
Овочі відкритого ґрунту	574,4	-46,2	-7,4	9,9
Інша продукція рослинництва	11351,1	1806,3	18,9	27,8
Тваринництво	25507,9	3172,1	14,2	13,0
Велика рогата худоба на м'ясо	2070,3	-866,8	-29,5	-24,8
Свині на м'ясо	5637,1	125,8	2,3	-3,7
Вівці і кози на м'ясо	32,5	-22,4	-40,8	-39,6
Птиця на м'ясо ³⁾	1338,8	-86,2	-6,0	-16,8
Молоко	6015,7	136,1	2,3	18,5
Яйця курячі	6939,0	2388,4	52,5	38,8
Вовна	3,3	-5,9	-64,6	-70,6
Інша продукція тваринництва	3471,2	1503,1	76,4	59,3

У галузі тваринництва в 2012 р. стало прибутковим вирощування свиней на м'ясо, рентабельність якого збільшилася з (-3,7%) у 2011 р. до (+2,3%). Як і в попередньому році, залишилося рентабельним виробництво молока і яєць. Однак, на відміну від виробництва яєць, прибутковість якого зросла з 38,8% у 2011 р. до 52,5% у 2012 р., прибутковість молока значно зменшилася – з 18,5% у 2011 р. до 2,3% у 2012 р.

У цілому від діяльності в галузі тваринництва підприємствами отримано 3172,1 млн. грн. прибутку, а загальний рівень рентабельності становив 14,2% (у 2011 р. відповідно – 2603,3 млн. грн. і 13,0%).

Для підтримки сільськогосподарського виробництва у 2012 р. на рахунки сільськогосподарських підприємств (крім малих) фактично надійшло 691,9 млн. грн. прямих бюджетних дотацій і 5867,5 млн. грн. за рахунок податку на додану вартість. У цілому за 2012 р. підприємствами отримано майже 6,6 млрд. грн. бюджетних коштів, або 716,8 тис. грн. у розрахунок на 1 підприємство (у 2011 р. – 4,0 млрд. грн. і 423,5 тис. грн.) [3].

Сучасний стан сільськогосподарського комплексу неможливо охарактеризувати без оцінки конкурентоспроможності випускаючої продукції. Під нею слід розуміти комплекс основних властивостей, що відрізняють її від товару-аналога, а частина продукції агропромислового комплексу, враховуючі її якісні властивості, належить до ринку монополістичної конкуренції, що дає можливість застосувати маркетингові дослідження, регулювати політику ціноутворення і стимулювати збут продукції [13, с. 191].

Основним показником, який характеризує розвиток вітчизняного товаровиробника, є конкурентоспроможність продукції на зовнішньому ринку, що проявляється через поточний стан конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників і визначається структурою і динамікою експорту та імпорту. Якщо простежити динаміку експорту сільськогосподарської продукції, то з 2001 р. по 2010 р. він зріс майже у п'ять разів – з 2 млрд. дол. США до 9,8 млрд. дол. США у 2010 р. [14, с. 57].

Але існують чинники, які значною мірою перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, а саме: низький рівень розвитку вітчизняної фінансово-кредитної

системи, відсутність галузевих кооперативних банків, нерозвиненість в Україні сфери страхування кредитних та виробничих ризиків; нерозвиненість інфраструктури АПК, що призводить до збільшення вартості виробництва, значних втрат продукції під час її транспортування та зберігання [13, с. 191].

Вітчизняна сільськогосподарська продукція має низький клас якості, внаслідок чого ціни на неї суттєво знижуються. Тому поліпшення якості є важливим для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішніх ринках [15, с. 117].

До конкурентних переваг сільського господарства України можна віднести майже унікальне поєднання ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції й близькість до міжнародних ринків, а також те, що забезпеченість земельними ресурсами в господарствах України в середньому значно вища, ніж у європейських країнах.

У сучасних умовах конкурентні переваги продукції аграрного сектору України підвищуються за рахунок низької собівартості, але зменшуються через низький рівень державної підтримки [13, с. 192].

Для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції необхідно вирішувати такі завдання: створення новітніх технологій вирощування та підвищення урожайності сільськогосподарських культур, забезпечення приросту поголів'я худоби, забезпечення сільськогосподарських виробників сучасною технікою, підготовка висококваліфікованих кадрів для села, фінансування сільськогосподарського виробництва, вдосконалення цінової політики, урахування специфіки виробництва сільськогосподарської продукції в регіонах [14, с. 60].

На сучасному етапі сільськогосподарський комплекс України знаходиться в досить складному соціально–економічному становищі. За всі роки незалежної й суверенної держави, на жаль, не вдалося досягти більш–менш стабільної фінансової ситуації, подолати цілий ряд негативних тенденцій в економіці сільськогосподарського виробництва.

Виконання цього завдання пов'язане із визначенням стратегічних орієнтирів розвитку сільського господарства, відповідно до яких буде здійснюватись державна політика щодо нормативно–правового, фінансово–економічного та іншого регулювання галузі [16, с. 132].

Основними складовими державної аграрної політики є комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій.

Основні засади державної аграрної політики поширюються на сільське та рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарських продуктів (далі – аграрний сектор), аграрну науку і освіту, соціальну сферу села, їх матеріально–технічне та фінансове забезпечення [8].

Основні цілі спільної сільськогосподарської політики формулюються наступним чином:

- зростання продуктивності сільського господарства шляхом просування технічного прогресу і забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва і оптимального використання факторів виробництва, зокрема, праці;

- забезпечення стандартів життя сільського населення, зокрема, шляхом підвищення доходів зайнятих у сільськогосподарському виробництві;

- стабілізація ринків;

- забезпечення запасів продовольства;

- забезпечення продовольством споживачів за прийнятними цінами;

- гарантування продовольчої безпеки держави;

- перетворення аграрного сектору на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави;

- збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації;

- комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі [19].

Основними пріоритетами державної аграрної політики є:

- забезпечення в сільськогосподарському виробництві за допомогою системи державних організаційно–правових заходів прибутку на авансований капітал, включаючи вартість земельних ресурсів, не нижче середнього рівня по економіці держави;

- створення умов для реалізації та захисту прав селян на землю, формування ринкових земельних відносин, охорони земель;

- посилення соціального захисту сільського населення, встановлення заробітної плати та пенсійного забезпечення працівників сільського господарства не нижче середнього рівня в галузях економіки держави;

- створення рівних умов для функціонування різних організаційно–правових форм господарювання в аграрному секторі, які сприяють гармонізації інтересів власників та найманих працівників;

- розроблення і запровадження державних та регіональних програм комплексного розвитку сільських територій, удосконалення державної підтримки розвитку підприємництва з метою розв'язання проблеми зайнятості сільського населення;

- державна підтримка розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва на основі кооперації та інтеграції;

- запровадження сучасних механізмів і методів формування прозорого ринку сільськогосподарської продукції, продовольства, капіталу, зокрема виробничих ресурсів та робочої сили;

- державна підтримка суб'єктів аграрного сектору шляхом концентрації державних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку, формування сприятливої цінової, фінансово–кредитної, страхової, податкової та бюджетної політики, забезпечення раціональних внутрішньогалузевих і міжгалузевих економічних відносин;

- створення сприятливих умов для реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки;

- державна підтримка підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів, виконання наукових досліджень для аграрного сектору;

- створення умов для закріплення у сільській місцевості кваліфікованих спеціалістів сільського господарства, освіти, культури, охорони здоров'я та побутового обслуговування;

- державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, які використовують меліоровані землі, особливо щодо утримання внутрішньогосподарських меліоративних систем та оплати електроенергії, що витрачається для подачі води для поливу;

- удосконалення системи державного управління, ефективне поєднання загальнодержавної і регіональної політики в аграрному секторі [8].

Згідно з державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року, основними завданнями для підвищення розвитку сільського господарства є:

- створення організаційно–правових та соціально–економічних умов для комплексного розвитку сільських територій, наближення та вирівнювання умов життєдіяльності міського та сільського населення;

- підвищення рівня ефективної зайнятості, посилення мотивації сільського населення до розвитку підприємництва у сільській місцевості як основної умови підвищення рівня життя населення;

- підтримка конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах інтеграції України у світовий економічний простір;

- подолання стихійності та тінізації аграрного ринку;

- створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення [17, с. 6–7].

Значним бар'єром для успішного розвитку і функціонування аграрного сектору в Україні є недосконалість нормативно–правових актів щодо аграрної політики держави. Тому їх необхідно переглянути і сформувати правову базу, яка б захищала інтереси виробників сільськогосподарської продукції. Особливістю функціонування організаційно–правового механізму підтримки розвитку аграрного сектора сьогодні в Україні є те, що, з одного боку, відсутнє в повному обсязі

фінансове забезпечення законів, що приймаються, а з іншого – невиконання вже прийнятих законів та інших нормативно–правових актів, тобто низька виконавча дисципліна в державних органах влади [1, с. 7].

У розвинутих країнах сільське господарство є однією з пріоритетних галузей економіки, про що свідчать державні програми його підтримки. В Україні ж агрегований розмір державної підтримки сільського господарства нині не перевищує 4%, а частка витрат у консолідованому бюджеті на його розвиток скорочена від 23,2% у 1990 році до 2,4 в 2011–му [20, с. 22]. Сільськогосподарський сектор упродовж усього періоду ринкових трансформацій, не маючи практично ніякої фінансової підтримки від держави, забезпечував виробництво понад половини, а в окремі роки – до двох третин валової продукції сільського господарства.

Господарства населення є основними постачальниками продукції масового повсякденного споживання на внутрішній продовольчий ринок. Ними вироблялося: 82% молока, 52% м'яса, 78% вовни, 97% меду, 98% картоплі, 86% овочів, 85% плодів і ягід. Окрім цього, господарства населення виконують важливі суспільні функції: самозабезпечення продуктами харчування, самозайнятості громадян, формування доходів домогосподарств, економічної бази.

Обсяг коштів, який направляється з державного бюджету на підтримку розвитку сільського господарства, щорічно зростає, однак аграрний сектор економіки працює на межі збитковості, а окремі його галузі, насамперед тваринництво, є хронічно збитковими, заробітна плата сільськогосподарських товаровиробників залишається найнижчою серед виробничих галузей економіки [4, с. 74].

Нині державна підтримка сільського господарства має важливе значення. Проте збільшення її обсягів не стимулює товаровиробників до зростання обсягів та ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Тому фінансова підтримка має бути зорієнтована на стимулювання аграрного виробництва і надаватися передусім товаровиробникам, які забезпечують ефективне використання наявних ресурсів.

Існують такі проблеми державної підтримки сільського господарства:

1. Найгострішими проблемами на селі продовжують залишатися занепад соціальної сільської інфраструктури, відсутність мотивації до праці, безробіття, бідність, трудова міграція та, як наслідок, обезлюднення сільської місцевості.

2. У системі державної підтримки агропромислового сектору залишається ще багато нерозв'язаних проблем, які стосуються кредитної, цінової, регуляторної та страхової діяльності. Зокрема, невиконання законодавчо встановлених вимог щодо обов'язкового страхування сільськогосподарського виробництва веде до значних витрат державного бюджету на ліквідацію наслідків стихійних лих.

3. Запроваджена система фінансування державної підтримки агропромислового комплексу не забезпечує визначеного на законодавчому

рівні сприяння життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому й зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни, посилення соціального захисту сільського населення.

4. Основними причинами неефективного використання коштів державного бюджету, які виділяються на підтримку АПК, є недосконалість механізмів одержання й розподілу бюджетних коштів і порушення бюджетної дисципліни при їх використанні.

І, насамкінець, бюджет Міністерства аграрної політики України має відповідати кільком принципам. По–перше, слід чітко визначитись у пріоритетах. Тобто вихід може бути тільки один – концентрація коштів на кількох найбільш важливих програмах, що забезпечить швидку віддачу. По–друге, це послідовність державної підтримки. Сільгоспвиробник повинен знати, як довго і в яких масштабах надаватиметься фінансова підтримка [4, с. 79].

Потребує кардинального вирішення цілий ряд проблем, які нагромаджувались більш як 10 років. Еколого–економічна реструктуризація й збалансованість аграрного виробництва, розширення масштабів екологорівноваженої сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на селі мають розглядатися як найважливіші чинники сталого розвитку сільського господарства та сільської місцевості в Україні.

По–перше, має бути подолано тіньовий ринок землі та припинення державної підтримки мега–аграрних структур.

Як показують дослідження вчених НАН України, в аграрному секторі економіки спостерігаються процеси, які характеризують новий етап трансформаційних змін – капіталізація аграрного виробництва на основі концентрації сільськогосподарської землі. Процеси оренди землі та купівлі–продажу розвиваються стихійно шляхом консолідації великих масивів земель сільськогосподарського призначення в руках окремих юридичних і фізичних осіб. З 2001 року до початку 2013–го кількість господарств, які мають у власності і оренді понад 10 тис. га угідь, зростає більш, ніж п'ять разів; площа угідь у їх володінні та користуванні, за цей же період, збільшилася вчетверо; середній розмір угідь у розрахунку на одне таке господарство зріс більше як на 35% і нині становить майже 25 тис. га.

Створення надвеликих корпоративних структур має неоднозначний вплив на ситуацію не тільки в аграрному секторі, а й на соціально–економічний розвиток держави: експортна орієнтація крупнотоварного сільськогосподарського виробництва закріплює імідж України у світі як низькорозвиненої країни–експортера сировини; нераціональна структура виробництва та запровадження інтенсивних технологій в рослинництві призводить до скорочення зайнятості, порушення науково обґрунтованих систем ведення сільського господарства, монокультуризації землеробства, деградації сільгоспугідь; стихійність процесів концентрації землі та сільськогосподарського виробництва провокує погіршення соціально–економічного становища переважної більшості сільського населення,

призводить до декапіталізації особистих селянських господарств шляхом продажу земельних ділянок, отриманих в процесі аграрної реформи.

По–друге, в сільському господарстві має відбутися подолання монополізації виробництва. Особливо критична ситуація склалася на зерновому ринку, де монопольне становище належить приватним іноземним компаніям та створеним ними українським резидентам. Фактично внутрішній ринок зерна повністю контролюється міжнародними компаніями. Важкий фінансовий стан більшості господарств є наслідком монополізації крупним трейдерським капіталом каналів просування продукції до кінцевого споживача, в результаті чого господарства одержують ціну на 20% меншу, ніж фермер європейської країни, який реалізує продукцію через свій кооператив. Орієнтація орендарів–підприємств, зокрема агрохолдингів, на зовнішні ринки призводить до посилення монотоварності виробництва і витіснення з сівозмін трудомісткої рослинницької і тваринницької продукції, яка формує 2/3 споживчого продовольчого кошика громадян країни.

По–третє, формування ефективної зайнятості сільського населення. Масштабною стала маятникова трудова міграція та зайнятість у неформальному секторі економіки. Кожна друга особа з числа сільського населення була зайнята в неформальному секторі, тоді як серед міського – лише кожна десята. Сільськогосподарське виробництво залишається переважаючим видом діяльності неформального сектору економіки – для 72,2% усіх зайнятих у цьому секторі. У 2008–2012 рр. 51% сільського населення було зайнято найпростішими професіями. Навантаження кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств на одне вільне робоче місце складає більше як 50 осіб. Звуження можливостей прикладання праці стало наслідком скорочення виробничо–соціальної сфери в селі: кількість виробничих об'єктів неаграрного профілю за останнє десятиріччя зменшилася у 3 рази, у половині сіл не розташовано жодних виробничих об'єктів. Рівень зареєстрованого безробіття населення на селі – 5% – занижений і не відповідає фактичному [5].

Модернізація матеріально–технічної бази сільського господарства здійснюється вкрай повільно в силу призупинення інноваційно–інвестиційних процесів через: фінансову неспроможність сільськогосподарських товаровиробників; недосконалість амортизаційної та кредитної політики; недостатні обсяги державної підтримки. Недостатність власних ресурсів для техніко–технологічної модернізації аграрного сектору зумовлена диспаритетом цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. В 1991–1996 роках відбулося п'ятикратне перевищення зростання цін на матеріально–технічні ресурси над здорожчанням сільськогосподарської продукції. За період із 1996 по 2011 роки при зростанні цін на сільськогосподарську продукцію в 7,2 раза ціни на матеріально–технічні ресурси промислового походження, спожиті в сільському господарстві, збільшились в 8,4 раза. Дане співвідношення показує, що держава не розв'язала головну проблему – паритет цін, що

негативно відбилося й відбивається на техніко–технологічному рівні та модернізації агропромислового комплексу.

Серед стратегічних завдань аграрної політики на перше місце має бути висунута продовольча проблема, максимальне насичення ринку продовольчими товарами і створення в країні великого продовольчого достатку. Тому стратегія розвитку аграрної політики повинна бути максимальною, високотехнологічною і науково обґрунтованою. Україна має потужний аграрно–ресурсний і науковий потенціал для того, щоб вийти на рівень найбільш розвинутих в аграрному відношенні країн. За всі складності цієї проблеми держава, розробляючи стратегію аграрної політики на близьку і далеку перспективи, повинна її орієнтувати на програму максимум. Орієнтація на селянина, розвиток сільського господарства, удосконалення аграрних відносин, підвищення мотивації селянина до господарської діяльності, максимального його зацікавлення в забезпеченні країни продовольством, вимагає в межах можливого вивести аграрний сектор економіки у високорозвинутий і економічно ефективний. Проголосивши пріоритетність розвитку аграрного сектора економіки, продовольчого забезпечення населення, державна влада повинна зробити все для його стабільного і динамічного розвитку [18, с. 35–36].

Висновки. Пріоритетність розвитку сільськогосподарського комплексу та соціального розвитку села в національній економіці зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю вироблюваної продукції сільського господарства в життєдіяльності людини і суспільства, потребою відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури.

Основні засади державної сільськогосподарської політики спрямовані на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору національної економіки на період до 2015 року, системності та комплексності під час здійснення заходів з реалізації державної аграрної політики всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Реалізація сільськогосподарської політики здійснюється на основі послідовності, наступності та етапності.

Агропромисловий комплекс України нині переживає не найкращі часи. Як і багато інших галузей, він знаходиться у глибокій транснаціональній кризі. Здійснення сільськогосподарської політики України просуваються повільно. Одна із причин – неспроможність уряду виробити і втілити дієву стратегію реформ, спрямовану на забезпечення тривалої ефективності галузі та підвищення її конкурентоспроможності. Цю неспроможність зумовлюють кілька чинників, зокрема такі: неспроможність виробляти й аналізувати політику; брак координації у виробленні та провадженні політики; невідповідність адміністративних структур; опір сторін, зацікавлених у гальмуванні реформ; вплив консервативних сил.

Сільськогосподарська політика України потребує оновлень, змін, удосконалень її реалізації. В першу чергу, потрібно забезпечити реалізацію цілеспрямованої політики розвитку сільських територій, що має на меті

забезпечення конкурентних переваг сільських територій для запобігання відпливу із сіл молоді та заохочення її до працевлаштування в аграрній сфері, поліпшення привабливості даної галузі насамперед для дрібних і середніх інвесторів.

Конкретні шляхи подолання кризи в аграрному секторі економіки та основні ланки нового курсу сільськогосподарської політики полягають у тому, щоб забезпечити:

- реальне реформування колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності, що повинно відбуватися згідно з принципом: „земля повинна належати тим, хто її обробляє”;
- перехід на орендні відносини між власниками засобів виробництва та суб'єктами господарювання;
- розвиток особистих підсобних господарств і перетворення їх на товарні фермерські господарства;
- всебічний розвиток інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції (банки, товарні і фондові біржі, постачальницькі організації тощо);
- удосконалення економічних і фінансово–кредитних відносин між різними суб'єктами ринкових відносин;
- удосконалення управління АПК та забезпечення державного регулювання економічних відносин на ринкових засадах;
- істотне вдосконалення правового забезпечення з боку законодавчих органів держави.

Отже, незважаючи на проблеми, які притаманні сучасному етапу розвитку сільськогосподарського виробництва, Україна повинна суттєво удосконалити сільськогосподарську політику для того, щоб розвивати виробничі потужності сільського господарства, щоб у найближчі декілька років наша сільськогосподарська продукція могла вийти на світовий ринок і конкурувати з продукцією інших розвинутих країн світу.

Список використаної літератури

1. Саблук П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель–Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3–13.
2. Лузан Ю. Я. Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва і соціальної сфери села / Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 7–10.
3. Офіційний сайт Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. Збарський В. К. Державна підтримка сільського господарства / В. К. Збарський, В. П. Горьовий // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 74–80.
5. Галузь, яка витягує економіку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/articles/12385.html>.
6. Мамалуй О. О. Основи економічної теорії / О. О. Мамалуй. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 480 с.

7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель–Веселяка. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2012. – 182 с.

8. Закон України „Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”, м. Київ, 18 жовтня 2005 року N 2982-IV // Офіційний Вісник України. – 2005. – № 45. – С. 15–22.

9. Коденська М. Ю. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки / М. Ю. Коденська, А. В. Єремєєва // Економіка АПК. – 2013. – № 6. – С. 14–20.

10. Моголова М. М. Матеріально–технічне забезпечення аграрної галузі / Моголова М. М., Білоусько Я. К., Підлісецький Г. М. // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 61–67.

11. Кваша С. М. Удосконалення аграрних зовнішньоекономічних відносин та особливості регулювання аграрного ринку в країнах ЄС // Економіка АПК. – 2000. – № 6. – С. 27–33.

12. Кириленко І. Г. Агропромисловий комплекс України : сучасний стан та погляд у майбутнє / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 23–28.

13. Заєць К. Д. Державне регулювання виробництва та проблеми підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / Заєць К. Д. // Науковий вісник БДФА. Серія : Економічні науки : зб. наук. праць / гол. ред. В. В. Прядко ; Міністерство фінансів України, БДФА. – Чернівці : Технодрук, 2009. – Вип. 4. – С. 190–195.

14. Кондратюк О. І. Конкурентоспроможність сільського господарства та шляхи її підвищення / О. І. Кондратюк // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 56–63.

15. Ольховська Н. А. Методика оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / Н. А. Ольховська // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 116–119.

16. Месель–Веселяк В. Я. Структурна динаміка в АПК України [Текст] / В. Я. Месель–Веселяк // Вісник економічної науки України. – 2004. – № 2. – С. 129–134.

17. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. №1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1158-2007-%EF>.

18. Іванух Р. А. Аграрна економіка і ринок / [Іванух Р. А., Дусановський С. Л., Білан Є. М.]. – Тернопіль : „Збруч”, 2003. – 203 с.

19. Основні напрями політики Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/252/9.pdf>.

20. Мазур Г. Ф. Удосконалення механізму державного регулювання та стимулювання розвитку агропромислового виробництва / Г. Ф. Мазур // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 21–25.

21. Порох Ю. О. Проблеми ціноутворення у сільськогосподарському секторі / Ю. О. Порох, Р. В. Яковенко // Розвиток економічної думки : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 4. – С. 203–210.

22. Біда С. А. Теоретико–економічне обґрунтування проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / С. А. Біда, Р. В. Яковенко // Розвиток економічної думки : зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 5. – С. 100–110.

23. Яковенко Р. В. Пріоритети трансформації відносин у секторі АПК / Р. В. Яковенко, В. В. Косенко // Materialy IX mezinarodni vedecko–prakticka konference [„Vedecky prumysl evropskeho kontinentu – 2013”]. (Прага, Чехія, 27 листопада 2013 р. – 5 грудня 2013 р.). – Praha : Publishing House „Education and Science” s.r.o., 2013. – Dil 12 : Ekonomicke vedy. – С. 28–30.